

Jana Juhásová: Od symbolu k latencii

Spirituálna téma a žáner v súčasnej slovenskej poézii

Ružomberok, Verbum 2016. 152 s.

Problematika vzťahu filozofie a poezie či literárneho umění je predmetom mnoha filozofických a literárneoretických úvah. Nejednen filozof byl autorem umělecké literatury a podle Samuela Taylora Coleridgea člověk nemůže být dobrým básníkem, aniž by zároveň nebyl dobrým filozofem. Ani mnohé literární interpretace se neobejdou bez filozofického odkazování. Jako příklad mohou v českém prostředí posloužit i Patočkova díla, v nichž problematiku filozofie umění analyzovali Miloš Ševčík a Daniela Blahutková, či text *Filozofie a básnictví* od Jiřiny Popelové.

O úzkém propojení filozofie a poezie, o jejich průnicích a vzájemném obohacování svědčí i monografie Jany Juhásově *Od symbolu k latencii*, jež je obdařena podtitulem *Spirituálna téma a žáner v súčasnej slovenskej poézii*. Autorka vystudovala slovenský jazyk a literaturu a také filozofii na Filozofické fakultě Prešovské univerzity – a propojenost těchto dvou oborů aplikovala i v uvedené monografii. Třebaže podtitul monografie indikuje, že se autorka věnuje zejména současným spirituálním básníkům, rozměr její práce je mnohem širší a hlubší. J. Juhásová interpretuje nejen tvorbu současných, ale kontextově i starších slovenských a světových básníků (především polských), přičemž v celém textu také latentně i explicitně odkazuje na mnoho filozofů (např. J.-F. Lyotarda, E. Levinase, I. Kanta, L. Wittgensteina). Na větším prostoru implantovala do knihy komparace umění s pozdní Husserlovou filozofií a jejími pokračovateli (J. Patočkou, E. Finkem, M. Merleau-Pontym, M. Henrym). Tematické průniky nacházíme s metafyzikou, noetikou, axiologií a estetikou.

Úvodem své práce autorka tematizuje rozdíl mezi současnou slovenskou spirituální poezií a tradicí, na niž navazuje. Konstatuje, že skupinu básníků katolické moderny, převážně kněžského seskupení (R. Dilong, J. Haranta, P. G. Hlbina, P. U. Oliiva, J. Silan, M. Šprinc, S. Veigl, G. Zvonický), jejíž tvorba vrcholila v 30. a 40. letech 20. století, a následně byla umlčena totalitní mocí, charakterizovala zejména snaha o uchopení psychologické dimenze člověka (napětí mezi kněžským ideálem a realitou, přiznaný lidský rozměr – pochybnosti, pokušení, slabost, zápas atd.). Naproti tomu u současníků, převážně laických básníků (J. Gavura, E. J. Groch, R. Jurolek, V. Kupka, M. a P. Milčákovi, J. Palaščák) dominuje „eschatologická“ otázka, větvící se do dvou hlavních proudů: jak a co lze vypovědět o tématech, která překračují intence smyslového vnímání (Bůh, ráj, život po smrti), a jak gnoseologická skepse obohacuje život věřícího člověka.

V pěti kapitolách pak autorka představuje především specifikum současné slovenské spirituální poezie, jímž je podle jejího názoru hlavně její myslitelský charakter a neinstitucionální prožívání víry. V rámcových částech monografie ovšem pracuje se spirituálním tématem a žánrem i u autorů jiných tendencí současné slo-

venské lyriky (nonkonformní individualisté, básníci soukromí, experimentálně-dekonstruktivní autoři).

První kapitola s názvem „Medzi relativitou a reláciou. Pater noster na prelome tisícročí“ je věnována analýze poetických textů korespondujících s novozákonní modlitbou Otčenáš. Jde o texty V. Klimáčka, I. Koleniče, V. Puchaly, J. Urbana (literární věda je řadí mezi nonkonformní individualisty), I. Hochela a P. Janíka (jsou řazeni mezi básníky soukromí). Autorka nahlíží do jejich textů „so snahou zistit a pomenovať, ktoré kompozičné časti sú v posttextoch funkčne narúšané, presúvané, eliminované či zdôrazňované“ (s. 15),¹ a konstatuje, že „vo všetkých textoch je evidentná absencia vertikálneho vzťahu“ (s. 17). V každom z nich však lze nalézt „pozitivní jádro“ buď v podobě touhy po lidském vztahu, nebo v touze po průniku společenského dobra se sociálním, politickým nebo ekologickým pozitivním směřováním, či v podobě transpersonalit jako duchovní práce na sobě. Jedním z příkladů je např. Koleničova otázka Bohu, proč mu dovolí páchat zlo (s. 20).

Součástí první kapitoly je i podkapitola „Exkurz k sociológii náboženstva“, v níž autorka hájí tezi, že i když jde o sekularizovanou podobu umění, „súčasný človek nie je menej spirituálny“ (s. 21), jeho spirituální život je jen doprovázen jinými – specifickými znaky. Práce Juhásové latentně odkazuje na způsoby sebetranscendování člověka v partnerských a mezilidských vztazích, v zkušenostních zážitcích s uměním a přírodou. Problematiku vztahu předestírá na pozadí filosofie dekonstrukce (J. Derridy, M. Foucaulta, J. Kristevy) a postmoderny v úvahách J.-F. Lyotarda či E. Levinase.

Druhá kapitola nese název „Od symbolu k latencii. Dve podoby spirituálneho diskurzu“ a reflektuje jak problematiku tradičního, symbolistického, tak novějšího, postavantgardního kódu v spirituálním textu. Základ interpretace tvoří básnické texty básníka symbolismu M. Ráfuse a klíčového představitele současné spirituální lyriky E. J. Grocha, jehož tematizování Boha je latentní. Analýza a interpretace textů obou básníků je doprovázena odkazy na Aristotela, Ch. Baudelaira, H. Bergsona, P. Claudela, R. M. Rilkeho, ale i na „analógiu k Peirceovmu chápaniu interpretansov ako rôznych označení vzťahujúcich sa na ten istý predmet, poukazujúc na proces neohraničenej semiózy“ (s. 38). Autorka v jazyce literární vědy konstatuje, že současná tvorba, již je vlastní spirituální rozměr, formuje „estetické princípy lyriky aj v línii dekonštruktívneho a postštrukturalistického myslenia“ (s. 36). Místo zde má i otázka jazykového kódu a jeho reflexe. Samotná latence pracuje „s jemným nuansovaním jazyka“ jako s nástrojem „uchopovania zložitých spirituálnych dimenzií“ (s. 43).

Průniky poezie a fenomenologické filosofie řeší autorka nejsoustředěněji ve dvou centrálních kapitolách – třetí a čtvrté. V první z nich, nazvané „Herbert ako metóda. Stopa metafyzických básnikov v slovenskej spirituálnej poézii“, J. Juhásová

1 Všechny stránkové odkazy v závorkách se vztahují k recenzované publikaci.

sleduje stopy evropských metafyzických básníků 20. století, zvláště polských autorů – Zbigniewa Herberta a Czesława Miłosze –, a jejich průniky do děl současných slovenských spirituálních autorů. V závěru kapitoly se komparativně opírá o paralely s pozdním Husserlem, a to zejména v takových tématech, jako jsou překračování přirozeného postoje, iterace a mnohodimenzionalita ve smyslovém vnímání, starost o duši...

Ve čtvrté kapitole, která nese název „Výtvarná vnímavost Rudolfa Juroleka“, autorka reflektuje poezii výrazného představitele současné spirituální lyriky Rudolfa Juroleka, a to prostřednictvím takových kategorií, jako jsou reduktivnost, estetika vnímání či vztah vědomí a světa, kde se opět přibližuje k ústředním tématům fenomenologie. Podobně jako u Husserla ani u Juroleka není metoda uzávorkování přirozeného postoje únikem od reality, ale výrazem „intencie očistit“ vnímání od nepotřebných nánosů a způsobit jeho přeměnu až po návratu do přirozeného postoje“ (s. 84). Jurolekovy texty, jejichž pozadí tvoří barva či barevnost, autorka interpretuje ve variabilních analogiích. Zároveň se odvolává na Michela Henryho, který „považuje afektivitu (sebazakúšanie) za základnú vrstvu života a v jej uvoľňovaní pripisuje umeniu nenahraditeľné miesto“ (s. 98).

Hledajíc následně společnou platformu tvorby spirituálních básníků a pozdní husserlovské fenomenologie, nachází J. Juhasová ve své monografii následující průniky:

- Výchází pozici většiny básníků je smyslová realita. Rozum se nachází v pozici kognitivní reflexe – třídí a vyhodnocuje empirická fakta, zatímco jeho spekulativní charakter je naopak zpochybňován a ironizován.
- Estetická reflexe je vnímána jako specifický druh fenomenologické situace, přičemž východiskem je redukce (rezignování na širokou sféru neproblematizovaného přirozeného světa). Dominuje obsedantní téma a jeho osvětlování z různých úhlů pohledu – ovšem bez nalézání uspokojivého (konečného) řešení.
- Jedním z možných způsobů uchopování vícedimenzionality je konfrontační pohled, který vzniká pozorováním téhož jevu v různém časovém posunu (minulost – přítomnost), v paralelním modu ideality a reality, náhledem z různých stanovisek (bezprostřednost, pohled z dálky, náhled pod povrch, pohled zpět, ubíhání dopředu, zakrytí pozadí, zaměřenost na detail, s. 55), či přes kulturní filtry (například řecká mytologie, Bible, revitalizace postav světové historie a umění: sv. František z Assisi, Shakespeare, Pan Cogito,...), ale i konfrontací s jinakostí jiného – s dětskou optikou (naivitou), světem zvířat (nerflexivní vydaností světu), či sledováním rozpolcených stavů vědomí (syndrom MPS).
- Zatímco Husserl zkoumá intencionální povahu zkušenosti a zabývá se tím, jak je svět přítomen v našem vědomí, pozdější fenomenologie (M. Merleau-Ponty, M. Henry) se soustřeďuje na „nemotivované dávání se světa“. Tento aspekt ve slovenské tvorbě rozvíjí například poezie E. J. Grocha a R. Juroleka.

Autorka se snaží vysledovat v poezii slovenských básníků dvojité pohyby, který je tematizovaný již u Husserlova žáka Jana Patočky. Tento pohyb charakterizuje: 1. redukce transcendence na imanenci a 2. následné hledání transcendence v imanenci prostřednictvím sledování hermeneutických nuancí (vnímaných jako rozměr hloubky).

V Husserlově fenomenologii je zároveň zdůrazňováno, že etický postoj stojí v popředí a jakékoliv pokusy o jeho relativizaci, či odvozování, která se mohou vztahovat na jiné postoje, nejsou relevantní. Analogicky autorce recenzované publikace z jejích analýz vyplynulo, že „slovenskí básníci síce reflexivně (epistemologicky) překračují alebo obchádzajú úzko vymedzené náboženské dogmy, ale zároveň pevne zotrývajú v priestore kresťanského etického kánonu“ (s. 78). Mezi kontemplativní reflexí a jednáním ve prospěch druhého není ani ve fenomenologii, ani v současném umění vztyčena hráz, ale jedno zúrodňuje druhé.

Poslední, pátá kapitola monografie s názvem „Modlitba v súčasnej slovenskej poézii. Aktuálne žánrové tendencie“ „má rámcový charakter a ponad iné témy sa vracia k otázkam genológie, tematizovaným na začiatku“ (s. 105). Asociuje návaznost na antickou filosofii a její výzvu člověku, aby se staral o svou duši, aby ji zušlechťoval. Autorka si všímá zejména textů, které pracují s fragmentem, zamlčeným partnerem komunikace (Bůh), s problematizací modlitby se subjektem (P. Repka, E. J. Groch, J. Gavura, J. Kuniak, K. Kucbelová). J. Juhásová hovoří o „ne-rezignujících zauzleniach“ (s. 112), která na jedné straně problematizují žánr modlitby, na straně druhé ho však umělecky ozvláštňují, směřující k jeho vícedimenzionálnímu, širšímu interpretačnímu možnostem. Autorka zde hledá paralely a průniky i s texty jiných básníků, jako jsou Jan od Kříže, P. O. Hviezdoslav, I. Krasko, R. Dilong, L. Novomeský, V. Mihálik, J. Silan, V. Beniak, J. Buzássy či M. Haugová, ale i hudebníků, například K. Elberta a E. Johna. Celým textem prolíná úsilí o postižení tradice a vývoje básnické modlitby.

Jedním z charakteristických znaků současných vědeckých a uměleckých aktivit je interdisciplinarita, vzájemná přesažnost a souvztažnost – a právě tento znak lze postřehnout i v publikaci Jany Juhásové. Doporučujeme ji nejen básníkům či literárním vědcům, ale i filosofům a teologům. A samozřejmě nejenom slovenským čtenářům.

Gabriela Šarníková